

Utazás a magyar irodalom és könyvkiadás körül.

(Kiadók és részletüzet a vád- Mentésre van itt szükség. Ahol a legutolsó statisztikai fölvétel idején nem készült egyetlen kasza, sarló,

villa, kapa sem,* ahol a népesség több mint fele teljesen vagyontalan, *Vollblutproletarier* és a kis- és középbirtokosok kétharmada nem ura saját földjének: itt nálunk csakugyan példátlan merészség olyan kérdéssel foglalkozni, amelynek igazi aktualitása csak nagy konzolidáló munkák során érkezhetik el és semmiesetre sem elébb, míg az ország abból a bajából, hogy gabonatermése nem tudja fedezni kenyérfogyasztását, annál kevésbé az ipar szükségletét, ki nem gyógyul, így, ma, ez a dolog csak egy kis halom embert érint közelről amaz írásokkal való kapcsolatánál fogva, melyek ez ügyben itt és másutt estek. Egy izgatón érdekes vallomás és két nem kevésbé érdekes írás.

A vallomás Jób Dániel, ezzel harangozott be első novelláskönyvének,** a másik két írás Szász Zoltánnak a *Huszedik Század* múlt évi nagy utolsó számába és Hatvány Lajosnak a *Nyugat* Ady számába írt cikkei.

Ezekből a cikkekből görbült ki az engem foglalkoztató kérdés.

Fájdalmas beszéd Jób Dániel vallomása és nehezen vetemedem arra, hogy kitörjek belőle egynéhány sort, mert minden szava, sőt minden írásjele annyira összeáll, hogy legjobb az egészet elolvasni. Arról, ami szorosán idevág, ezeket mondja:

* Idézi Ráczy Gyula: *Magyarország gazdasági és szociális állapota*. H. Sz. 1908 december.

** *A könyvem elé*. *Pesti futár* 1908., 20. szám.

„Ma nincs Magyarországon író, aki jóhiszemű maradhatott volna és boldogulna. Aki megalkudott, az megél. Aki jóhiszemű létére se tudja jobban, mint az áruló: megél az is. Aki rosszabbul tudja, nemkülönben. Az opportunusok is, akik hetenként hatszor csálnak, hogy legalább egyszer egy héten, vagy sátoros ünnepekkor, vagy az íróasztaluk fiókja számára lehessenek becsületesek. Csak az fordul föl a meddő kísérletekben kiszikkadva, menthetetlenül, aki messzebbre mert nézni, aki dideregve és fogvacogva ráeszmélt az életre, aki keményebb anyagból való és amit lát, azt se szépíteni, se elsikkasztani nem tudja, vagy nem akarja.”

És így megy, ilyen hörgő panasszal tovább, aztán egy név nélküli lista. Írók, akik „fölkötötték magukat a fára, vagy akit fölakasztottak”, akik elcserélték a tollat asszonyért, pénzért, hivatalért, kártyáért vagy más meg nem vehető javaiért az életnek.

Mintha ez a cikk csendített volna elébe Szász Zoltán cikkének:

„Legtöbb könyvkiadónk nagykapitalista s így a kapitalista üzleti felfogás göggyével néz le az olyan lényegében egyéni, magában álló jelenségre, amilyen az író. A kapitalista könyvkiadó nagy arányokban, nagy számokkal, nagy haszonra dolgozik. Az egyes könyv, mely az író számára egy világ s gyakran több év, egy egész életkornak gyümölcse, számára semmiség, hitvány szatóc árú. Érthető tehát, hogy a kiadó a közönséget nem egyes könyvekkel s ezeknek belső értékével, irodalmi sajátágaival törekszik megfogni, hanem egyszerre egy nagyobb árumennyiséggel s ennek tolakodó tukmálásával igyekszik vevőjévé tenni. A kis összeg, az egyéni ízlés, a folytonos, minden egyes könyvvevőnél szereplő ármérlegelés helyére itt a nagy összeg, a hangos reklám s a vásárló hajlandóság huzamos időre szóló egyrohamban való bevétele lép.”

Majd tovább még két állítás:

„Ez a módszer nemcsak eme üzletág erkölcsi presztízsét sérti mélyen és az irodalomhoz való viszonyát kompromittálja súlyosan, de távolabbi üzleti érdekeit is megrontja.”

És a másik:

„Könyvtömegek részletfizetésre való eladása a könyvkiadással üzött rabló-gazdálkodás. Pláne oly módon, ahogy azt nálunk üzik.”

Hatvany Lajos cikkéből ugyanez a vád tör ki frissen és jól elosztottan majd minden oldalon, de már nem ennyire tiltóan:

„Halottakat kiadni, bár megtakarított írói honoráriumot, húsz kötetes gyűjteményeket kiadni, bár állami segílyt, részletfizetést jelent, s én elismerem, hogy kis országokban a könyvkereskedés mindig némi fogásokra szorul . . . de utóvégre odajutottunk, hogy ami csak segítő eszköz lehetne, ma cél lett s a közönség olvasókedvére pornográf könyvek vagy naptárak kiadói kívül senkise számít.”

Ezeken a panaszokon gondolkozva indultam el a magyar könyvkiadó-üzlet megtekintésére.

Összegeztem a vádakat és úgy találtam, hogy maga a részlet-üzlet ül a vádlottak padján, mert a maga nagy tömegével elnyomja az önkéntes vásárlást, mert a vele való összeköttetés nagy lekötöttséget jelent az egyeseknek, megkevesbíti, lecsökkenti az egyéni eladást, szóval az egyéni kiadás lehetőségeit és mellé kerültek a kiadók, mert a részletüzlet túlbuzgó szolgálásával csak látszólagos

irodalmi és tudományos munkát, inkább üzleti munkát, csakis üzletmunkát végeztek, keveset ügyeltek arra, hogy valóban meglevő szükséglet számára dolgozzanak, többet törődtek az eladás lehetőségével és módjával, és eközben egészen eltompult érzékük igazi hiányok fölismerésére és kiapadt hajlandóságuk jóhiszemű írók és irányok szolgálására.

E pontok precizírozása közben azonban leverhetetlenül áll elénk egy kérdés.

Bír-e olyan ki nem kezdhető, befolyásolhatatlan hatalommal a kiadó, hogy egészen rajta áll, hogy egészen az ő elhatározásától függ: mit adjon ki, szóval: milyen legyen egy ország könyvtermelésének a képe?

Csak ha erre igennel feleltünk, tehetjük felelőssé minden könyvtermelés körüli hibáért, az abszolút zsénnélküliségért, a könyű üzletekre való ráébezésekért, csak az esetben, ha kivüle jelentős súllyal semmilyen faktor nem szól be abba, hogy mi adassék ki.

Mindenkit kell, hogy meghökkentsen egy pillanatra annak az elgondolása, hogy üzletemberek diszpozíciói döntsék el, hogy egy társadalomban érő intellektuális munkásság válhatik-e mindenki számára legalkalmasabb módon hozzáférhetővé vagy sem. Ebben a tényben valami nagy igazságtalanság és kulturellesség van. Szellemi erőlködések nem számolhatnak mindig a haszon szempontjával, és ha mégis a haszon ítélkezik fölöttük, mert sokszor mond halálos vétőt, ez a magángazdálkodási rend konzekvenciája, mert az a társadalmi és politikai szervezet, mely erre épül, minden törekvés számára csak akkor vagy akkor se nyújt kezet, ha biztos benne, hogy a maga sajátos hatalmát nem gyöngíti.

Kézenfekvő, hogy írók, akik újveretűek és nem térnek ki emberi és társadalmi lelkiismeretünket nyugtalanító kérdések megvitatása és megvilágítása elől, soká kénytelenek a kiadás előtornácában vesztegelni. Az ő elégedetlenségük forrása itt van. És több mint érthető, hogy miért támadtak fel kiadói és irodalmi feteleikből az imént lefolyt irodalmi háborúságban közvéleményfabrikálásban és kiadásban meginasodott urak a fiatalok ellen. Volt itt már egynéhány irodalmi vállalkozás, mely bálványdöntéssel és új szövetnek gyűjtással foglalkozott (Bródy Sándor nem épen szerencsés, de becsületes *Jövendő*-je; *Figyelő*; *Szerda* stb.), de azokban a föllépésekben nem volt meg ekkora spontaneitás és a nehézkedésnek az az ereje, mely megvolt és van a legújabbban. Akkor mindezek, sőt még régebbi jószándékú törekvések a kőgörgetést nézők részvéttelenségével és röhejével találkoztak; ma a respektálás félreismerhetetlen jeleit váltja ki ez a személyes ismeretlenség távolán keresztül történő szervezkedés.

De ha ez a szociális elégedetlenség zúdította is a kiadókra a vádak e zuhanyát, a megvádoltatás tényén és a vád minőségén ez nem változtat. Könnyű volna a kiadóknak a kapitalista rend szoknyája mögé bújniok, de viszont egész bizonyosnak látszik (későbbiekből még jobban), hogy ők egyedül nem felelhetnek mindenért. Mert — soha sem hagyva figyelmen kívül, hogy tőkésüzemről van szó — a kiadó egyénisége: irodalmi izlése és szociális

érzése az üzlet diktatúrájával szemben gyakran nem érvényesülhet és ez a diktatúra halálbüntetés terhe mellett nem ignorálható.

Meg kell néznünk, hogy honnan, miből alakul ki ez a diktatúra és akkor megkaptuk azt is, hogy melyek azok a faktorok, amelyek döntő súllyal szólnak bele abba, hogy mi adassék ki és mi ne.

Hat ilyen faktort találtam, mely egyetemesen alkotja ezt a diktatúrát és ezek a következők:

- a fogyasztók életszínvonala,
- a szabadidő felhasználásának módja,
- a nevelés általános iránya,
- újságok és folyóiratok nevelő munkája,
- kultúrintézmények társadalmi munkája és végül
- a tőkésüzem expanziós törekvése.

A kiadói üzlet úgy jelentkezik, mint ezek együtthatója. Azon a határon belül, amit ezek az erők engedélyeznek, folyik le a kiadó munkája. Olyan tényezők ezek, amelyek le és meg nem mérhetők, de kétségtelen erejükkel meghatározzák kiadói cselekvések hatását. Ez erők forrása messze tőle van, azok vízét és folyásuk irányát nem áll módjában megváltoztatni: ezért diktatúra. Amit mérlegelhet, amit számba és kalkulációba felvehet, azok csak e tényezők által előidézett jelenségek, ezek tapasztalatához üzleti tevékenysége közben, a közön-séggel való érintkezés és megfigyelése közben jut el.

Ezekre való ügyeléssel nézzük meg közelebbről a magyar kiadó-üzletet és abban is azt, mi hajtotta a részletüzlet felé, milyen relációt teremtett a részletüzlet irodalom és kiadás között, mennyiben jóhiszemű a részletüzlet körüli tevékenységük és mit várhatunk még tőle?

(A kiadói üzlet és a diktatúra.) Ha elintéztünk tekintettük már azt, hogy a kiadó nem szerelem-ből és rajongásból ad ki könyvet, akkor fel se háborodhatunk a könypiac szemtelenül ordító népségén, ha ott nekünk teljesen érthe-tetlen és lehetetlennek tetsző produktumokkal találkozunk. Ezek mind nem egy célszerű termelés eredményei, az kétségtelen, de melyik termelési ágba érvényesülnek az egyetemes jólét és célszerűség elvei?

Még ha van is a kiadókban *von Haus aus* idealizmus, ők még sem mérlegelhetnek mást, mint ezt: van-e és hol van az az ezer, kétezer vagy tízezer ember, aki megvenné ezt a könyvet, vagy akinek el lehetne valami módon adni ezt a könyvet?

Es ez adott körülmények között másként nem is lehet. Ha volna egységes judícium arról, hogy a mindenkori irodalmi és tudományos termelésből mi az értékes és kiadásra érdemes, még akkor is első-sorban az üzem érdeke jönne szóba. De nincs ilyen judícium, vagyis minden ítélet csak egy világfelfogás és egy kultúrfok ítélete. Semelyik e nemű vétő előtt meg nem hajol a kiadó, mert annál nagyobb vetőt, mint amilyet a közönség gyakorol a nem-vásárlással, nem ismer. Valamilyen szempontból való beavatkozás itt tehát alig képzelhető el. Ez ellenkeznék a tőke mozgási szabadságával. Csak szervezett kulturmunkával, a közönség kipreparálásával érhető el az, hogy haszon-talan termékeket a közönség visszautasít; a kapitalista rend csak

ezt engedélyezi nekünk, de a tőke ekkor is még mindig előveheti és bizvást elő is veszi utolsó fegyverét: leszállítja az árakat és ezzel még mindig erős vonzerőt tud gyakorolni.

Majdnem azt mondhatjuk, hogy az egész mai könyvkiadás nélküli és nélkülözheti az alaposabb, mélyebb, összefoglalóbb judiciumot. Nélkülözheti, ha van érzékű figyelme a közönség szemügyre vevésénél, ha a vásárló közönség lélektanát bírja, tapasztalataiból összeállította és ha a vásárlásra még rábírható osztályok hangulatát ismeri. Bizonyos irányú újságcikkek, melyekről sokáig beszélnek, naponta felbukó problémák, társadalmi és egyéb kérdések, melyek lógnak a levegőben és belecüngnek az emberek szájába, ilyen jelek vezethetnek el kiadóvállalkozások felé.

De hogy mekkora tömegben tudja felébreszteni ilyen ügyes kiadványokkal a vevőkedvet, hogy tudja-e érvényesíteni a tömegtermelés elvét: a produkciót emelni, hogy a termelési költség redukciója folytán árleszállítást és ezáltal nagyarányú eladást érhessen el, ez már a közönsége életszínvonalától, illetőleg a vásárlóképes réteg vastagságától függ.

Mert kétségtelen, hogy egy bizonyos életszínvonalon alul fel sem kelthető, bizonyos színvonalon már felkelthető, de nem szolid, nem állandó jelenség a könyvvásárló kedv, és csak magasabb színvonalon mindennapos. Ha Wells* osztályozásán indulunk el, akkor azt mondhatjuk, hogy van egy nagy alaptömeg, mely nem juthat el a művelődésig, itt tehát könyveladás szóba se jöhet. „E nagy alaptömeg fölött van az az egyre növekvő réteg, mely már tudatosabban él és többé-kevésbé olvas és figyel. És ebben a rétegben vannak elszórva azok, akik komolyan halmozzák a tudást, ők úgyszólván a világnak tevékeny értelmi sejtjei. Esméiket úgy viszik be le a tömegbe, mint az ingereket valamely tökéletlenül idegzett testszövetbe könyvek és röpiratok, olvasmány, folyóiratok és újságcikkek, a szószék közvetítése, szervezett propaganda stb. útján.”

Bajos dolog volna ezeket a kategóriákat számokkal kipontozni: sőt egyáltalán lehetetlen. Még olyan osztályozás is nehézségekkel járna, amely tisztán arra ügyelne, hol kezdődik a könyvvásárlás lehetősége és hol a nagyobb, rendes vásárlást megbíró tehetőség és vagyonosság.

Minekünk itt azokra a számokra van szükségünk, amelyek az alkalmi és rendes, vagy talán inkább a legtöbbit vásárló „tömeget” becsülik föl. És ha ezt a számot pontosan nem is ismerjük, egynéhány adatból kikövetkeztethetjük.

Könyvvásárlásban Budapest a legjelentősebb hely, azért vesszük Budapestet szemügyre. Kereskedők tapasztalatai után indulva kb. az ország könyvfogyasztásának a fele a fővárosra esik. Húst is csaknem annyit fogyaszt, mint az egész ország lakossága.** Nos a főváros 730 ezer lakosa közül 1901-ben csak 103.793 volt megadóztatva. 615 ezernek tehát nem volt olyan számbavehető jövedelme, amelyet meg lehetett volna adóztatni.* Ebben a számban foglaltatik tehát

* H. G. Wells: *New worlds for old.* (Új világok felé.) XIII. fejezet. *Szocializmus* 1909. április.

** Pásztor Mihály: *Eladósodott Budapest* 143 oldal.

az a tömeg”, mely a fővárosban könyvet vehet. De ebből le kellene ütni az egészen kis jövedelmük után megadóztatottakat, a megélhetés minimumán alul levők óriási számát. A maradék volna a könyvvásárlásra rábírhatók tömege, az alkalmi vevőké, ebből már csak egyenként emelhetők ki a rendszeren vásárlók. A százezres nyers számból így jutnának az előbbire tízezrek, utóbbira ezer, esetleg másfél-kétezer. Hogy e következtetés helyességéről meggyőződjem, fölkerestem a főváros legnagyobb részletüzleteit, akik mellesleg az egész országra kiterjesztik üzletüket. A 9 legnagyobb részletüzlet mindössze 240.000 számlát számolt össze, amelyben természetesen benne van a megszünt kontók száma is, ami legalább egy negyedére tehető az évek folyamán. Mivel pedig vidéken nagyobb szabású részletüzlet nem fejlődött ki, azt mondhatjuk, ezé a 9 részletüzleté az egész ország; esik tehát az $\frac{1}{4}$ leütésével az egész országra 180.000, a fővárosra a felénél kevesebb. Ugyanígy elmentem a főváros legelőkelőbb könyvúrusaihoz, akik újdonságokat megtekintésre szoktak elküldeni ismerős vevőiknek. Tízet találtam ilyen, s a tíznek mindössze kétezer ilyen vevője volt. Megjegyzem, hogy ebben a kétezerben igen sok (egyharmadánál több) az intézet, könyvtár és helyet foglal benne a vidék is, bár megengedem, nem teljes számban. És gondoljuk el még azt, hogy ez a kétezer legelőkelőbb, ez a kétezer igazi könyvvásárló jórészben, de legalább is felerészben idegen munkák fogyasztója.

Nem tekintjük az utóbbi számadatot véglegesnek, mert a könyvvásárlóknak az újdonságosokon kívül is van tábora, de nyugodtan kimondhatjuk, hogy néhány ezer körül jár a fővárosban azok száma, akiknél a könyv mindennapi szükséglet, a többi csak részletüzlet útján jutott könyvekhez, ezeknél a könyv vagy az adósság vagy ha ott sem, akkor a nyaralás rovatában fordul csak elő. Ez maga már rámutatás arra, hogy a főváros lakossága hogyan használja fel a szabad idejét. A pesti ember el van adósodva és mellékkereset után lát ha ráér. Ami ideje ezen felül még marad, azt a kávéház és szerencsejáték között osztja meg. Még olyan kulturintézetre is, mely az ő kedvét keresi voltaképpen, mint a színház, csak aránylag kevés: százezrek jutnak évente, a fölös és épen nem fölös milliók ellenben a turfra mennek (1902-ben kb. 112 millió K a bookmakereknél elért forgalommal együtt). **

E kettőt: az életszínvonalat és a szabadidő felhasználásának módját nézve, ki kell mondanunk, hogy e mellett nagyobb szerű könyvelhelyezés másként, mint részletüzlet útján nem is lehetséges. Egy szűkös középosztály a maga rendkívül mérsékelt betűszomjával és a kulturbarbárság ideáljához közelálló életmódjával erre mindennél inkább alkalmas, sőt talán csak erre alkalmas, talán csak ez az egyedül lehetséges módja a könyv eladásának. Az igazi könyvvásárló az, aki a maga pontosan vagy a lehető legpontosabb kívánságai szerint kiválasztja a neki megfelelő könyveket. Ez anyagi és szabadidőbeli feltételeken kívül viszonylag magas műveltséget és az irodalmi élettel való állandó

* Pásztor id. m.

** Pásztor Mihályi d. műv. *Színház, kártya, lóverseny.*

kontaktust kívánja meg. Ily módon ki nem épült diszpozíciójú emberek az alkalmi könyvvásárlók, akik egy esetlegesség, egy könyv körül támadt láрма, egy izgató címlap vagy inkább egy ügynöki látogatás révén válnak vevőkké. Kulturgyerekesség ez, ilyen módon venni könyvet és minden olyan megrendelőlap, amely ügynöki látogatás és rábeszélés nélkül nem töltetett volna ki, egy szellemi kiskorúságról szóló bizonyítvány, pláne, ha a részletüzlet haszontalan cikkeire gondolunk. Lehet az az eladott könyv ingyenc számára való csemege, de a mód, ahogyan a nagy tömeg ehhez hozzájut, a kiskorúakra jellemző mód. És talán ezért olyan szédületes üzleti torna nálunk a könyvkiadás, mint sehol másutt. Meg kell nézni, vállalatok kitervelésénél mennyire ügyelnek szerkesztők, munkatársak megválogatásánál mindenre és meg kell hallgatni az ügynököknek adott precíz utasításokat. Minden nagyszabású vállalat egy jól, egy nagyon gondosan kidolgozott haditerv szerint terjesztődik. Nagy és lebecsülést épen nem érdemlő erőlködések volnának ezek, ha mindig valódi szükséglet érdekében történtek volna. De érthető ez a fejtelenség olyan közönséggel szemben, melynek könyvek dolgában szükségletérzése úgyszólván nincs. Egy becsületesebb vállalkozás nagyon mérsékelt sikere vagy sikertelensége után kiadtak akármit, amit ügyeskedve el lehet adni, mert nem teheték, hogy semmit se adjanak ki: a gyorsajót nem állíthatták meg és nem küldhették el a szedőket, sem pedig a nagy adminisztratív személyzetet. (Érdemes idejegyezni, hogy egy milliós forgalmú részletes vállalat 50 tagú adminisztrációs személyzetet, 5—6 szolgát, 5 — 6 inkasszánst és 25—30 utazót kénytelen tartani. Alig van iparág, ahol egy millió korona forgalom eléréséhez ekkora befektetésre volna szükség.)

Ilyen csoporton áll és él a részletüzlet és verhetetlenebb, ledönthetlenebb, mint bármi egyéb berendezkedés, mert nélkülözhetetlen. Azt merném mondani, hogy ha üzleti leleményesség sehol másutt nem találja ki a részletüzletet, itt kitalálta volna.

1859-ben a Szent István-Társulat megkezdi az *Egyetemes Magyar Enciklopédia* kiadását tíz kötetben. A munka csinálás közben erősen megbővült, úgy hogy a 9-ik kötet M betűvel zárult. Erre jött a 10. kötet, M—Z-ig terjedő anyaggal, csakhogy befejezzék. Siettek befejezni, mert az előző kötetekből nem kelt el annyi, hogy ugyanolyan alapaossággal folytathatták volna. Somogyi *Magyar Lexicon*-a hasonló sorsra jutott. Mire a végére értek, az eleje teljesen elavult. De nem sokkal utána megkezdődött a részletüzlet és a *Pallas Lexikon*-ból néhányszor tízezret sikerült elhelyezni. A két első vállalatot könyv-árusok terjesztették, de már a kezdet idején bukott vállalkozások voltak, mert ekkora feladattal a könyvterjesztésnek az a szegényes apparátusa, amit szortimentnek nevezünk, nem birkózhatott meg. És ugyanilyen sorsra jutott volna minden nagyobb vállalkozás. Mert nagy vállalkozás csak nagyobb eladásra épülhet.

Az következik ebből, hogy a részletüzlet megszületett volna akkor is, ha a mi könyvvásárló közönségünk sokkal jobb módban élő és fejlettebb igényű lett volna. A kiadói üzem terjeszkedése és a nagyobb termelés szervezettebb, s okkezűbb szövet követelt és kreálta a részletüzletet.

A dolog világos. Az egy helyben álló szortiment nem tud, megközelítőleg sem tud akkora közönséget átfogni, mint a részletüzlet. Itt ismét rámutatunk az előbbi két számadatra. A könyvkiadás régi kisebb méreteinek ez a berendezkedés elég volt. Van egy régi, jónevű könyvkereskedés a belváros most legforgalmasabb útján. Valamikor beljebb volt az üzlet s akik odajártak, egyetemi tanárok és azok barátjai, egyúttal mind a tulajdonos barátai, személyes jó ismerősei voltak. Az üzlet jól jövedelmezett. A régi vevők azonban lassankint elfogytak, elhaltak, kimaradtak, a tulajdonos is megöszült, de új vevőkört nem tudott vonzani, odaszoktatni. Így fest a régi berendezésű szortiment (és ettől a mai is alig egy árnyalattal üt csak el) a részletüzlet mellett.

Erre az apparátusra nagy kiadói munka egyedül nem támaszkodhatik, de tegyük hozzá, hogy fejletlen társadalomban nem, mert pl. Angolországban nincs ekkora jelentősége a részletüzletnek. Németországban viszont ép oly hatalmasan túlszárnyalta a részletüzlet a szortimentet, mint nálunk. Egy pályadíjat nyert tanulmányban elmondja egy fiatal berlini könyvkereskedő, hogy ha a kiadó új könyveinek megjelenését könyvkereskedők börzelistájában (*Börsenblatt*), újságokban, prospektusokban tudtul adta és a szortimentereket felszólította, hogy rendeljenek belőle, alig felel rá a szortimenterek egy tizede és ha ez a 10% átvesz is bizonyos mennyiséget, még mindig igen kicsi az eladás ebből a bizományba küldött mennyiségből.* A mi kiadóink ugyanígy panaszkodnak (azaz hogy már nem is panaszkodnak, mert átölelve tartják a részletüzletet, t. i. minden nagy kiadónk részletüzlettel is foglalkozik), szóval panaszkodnának a szortiment eredményei ellen. Íme egy példa, amely eléggé jellemző: 1903-ban Singer-Wolfner kiadta Ábrányi Emil költeményeit csinos kiállításban, három koronáért. Szortimentereknek ca 40% engedményt kínált és 4, mondd négy rendelést kapott.**

Különbön álljon itt egy kis összeállítás magyar könyvek kelen-dőségéről. Megjegyezzük, hogy ezek a legeredményesebb üzletek közül valók:

I. A szortiment útján.

Szépirodalmi művekből:	eladott pld. száma:
Tóth Béla könyvei: (<i>Mendemondák; Szájrul</i> <i>szájra; Magyar ritkaságok</i>) egyenkint	ca 2500
Zola: <i>Róma</i> , 3 kötet	1500
— <i>Páris</i>	„ 1500
Ismeretterjesztő művekből:	eladott pld. száma:
Lyka: <i>Kis könyv a művészetről</i>	ca 2000
Ranschburg: <i>A gyermeki elme</i>	„ 2000
Reinach: <i>A művészet kis tükre</i>	„ 3000
Farkas Pál: <i>A szocializmus</i>	„ 4000

* Karl Bücher: *Der deutsche Buchhandel und die Wissenschaft.*

** Wiesner Jakab: *Egyesületünk es a magyar könyvkereskedelem.*

Schoppenhauer: <i>Életbölcseég</i>	2500
Nietzsche: <i>Túl az erkölcs világán</i>	2000
Flammarion: <i>Újabb csillagászati olvasmányok</i>	2000
D'Artagnan: <i>Régi magyar társasélet</i>	1500
Palágyi Menyhért: <i>Az ismerettan alapvetése</i>	700
Egy nagyrangú jogász: <i>Büntetőjogi tanulmányaiból</i> (a szerző ca 50 pld. fogyasztásával együtt)	230
Hajós Lajos dr.: <i>Psychopathológia</i>	185
Gábor: <i>A megyei intézmény az Anjouk korában</i>	31
Hekler Antal: <i>Görög földön</i>	15

II. Részletüzlet útján.

Szépirodalmi művekből:	eladott pld. száma:
<i>Göre Gábor</i> könyvei	ca 60—70.000
<i>Jókai</i> összes műveinek nemzeti díszkiadásából átlag minden 10 kötetes sorozat	10.500
<i>Mikszáth</i> összegy. munkáiból köt.-kéntátl	8.500
<i>Báró Eötvös József</i> összegy. munkáinak 5 kötetes sorozatai	6.250
<i>Klasszikus Regénytár</i> (nyomva 10.000)	4—5.000
<i>Abonyi Lajos</i> (nyomva 5000)	1.500
<i>Eötvös Károly</i> átlag kötetenként	9.000
<i>Ambrus Zoltán</i> (nyomva 4000)	1.740
<i>Rákosi Viktor</i> összes műveinek 4 kötetes sorozatai átlag	8.500
<i>Kis József</i> költeményei albumalakú díszkiadásban	2.600

Ismeretterjesztő művekből:	eladott pld. száma.
<i>Műveltség könyvtára</i> (az eddig megjelent kötetek együtt)	ca 80.000

Egy kiadó, íróira való tekintettel nem akart kiadványai kelendőségéről számokat elárulni és a következőket mondta: Van három-négy író (Herczeget, Mikszáthot, Gárdonyit és az újabban keresett Szomaházyt említette), akinek új könyvéből az első évben elkel 4—600 példány. Ennél többre csak igen ritka könyv viszi, de Marlitt azért még számban erősen megközelíti, sőt néhol el is hagyja őket. A kevésbé népszerű írók könyvéből (ha regény) az első évben 200—250, ritkábban 300, a következő években 40—60 példányt még eladnak szortiment útján, de a novellas könyvek itt is inferioritásban vannak.

Egy másik kiadó a következőket mondta: Tessék felállítani egy 5 fokozatú skálát, amelynek legfelsőbb fokozatába az évenként 400 példányban fogyó, legalsó fokozatába a még 50 példányban sem fogyó könyveket sorozhatjuk és akkor körülbelül van fogalmuk arról, mekkora lehetőségeket nyújt magyar kiadóknak a szortiment útján való egyenkénti könyveladás.

Látnivaló, hogy a részletüzlet megtízszerezi, meghúszszorozza az eladást. Bücher is előbb idézett munkájában, ahogy ezt Németországra

nézve kimutatja, a szortiment végelgyöngüléséről beszél és csak úgy és csakis abban látja jövőjét, ha erősen specializálódik, ha egy-két szakba való munkákkal foglalkozik csak, mert ezek közönségét módjában van megismerni, magához szoktatni és jól kiszolgálni, jobban mint az utazó könyvkereskedelem, mely ma szépen elhódítgatja vevőit.

Pedig könyvvarusaink ma már épenséggel nem látnak ellenséget a részletüzletben. Egyidőben még igen, de ez a félelmük eloszlott és ma mind egytől-egyig tagadja, hogy a részletüzlet ártana az egyenkénti eladásnak.

Különb, hogy az egyenkénti kiadás vagy egyáltalában a kiadás nem csökkent le a részletüzlet nagyobb térfoglalása, tehát 1896 óta, azt a magyar könyvtermelésről összeállított táblázat [1. 158. oldal] kellőképpen igazolja

De világos a dolog magában véve is. Két okból az:

A részletüzletes vállalatokat a részletüzlet szülte. Ezeket kitervelni, kiadni részletüzlet nélkül nem is lehetett volna, nem is merték volna, ezek szóval az individuális könyvkiadásra felül termeltettek.

Másodszor pedig: részletüzlet útján olyan pénz jutott a könyvkiadásnak és ezen keresztül írónak, amely különben és nélküle nem adódott volna erre a célra. Szóval könyvre adtak ki olyan pénzt, amelyet különben egészen másra fordítottak volna. Ha végig minden részletüzleti vállalkozás prima és jóhiszemű, szükséges munka lett volna, akkor most azt mondanék: ez az irodalom és tudomány tiszta haszna, így azonban nem egészen az.

Ha szükségletet pótló munka elterjed részletüzlet útján, az nagy szolgálat s épen ezért maga a részletüzlet máris fölmentve áll előttünk, (az ő szerencséje, hogy erre a fölmentésre nem volt szüksége) és épen semmi baj se lesz abból, ha egészen belegyökerezik. Hogy szívesen fogadják és nyúlnak utána sokan, azt kiadókhoz intézett levelekből tudjuk és a mi viszonyaink mellett épen nem csodálni való, ha igen előkelő, vezető pozíciókban jól dotáltan ülő emberek maguk kéri a részlet kedvezményét. De talán mindennél többet jelent minálunk az, hogy könyvet visz könyvtől szűz házakba és hogy nem az a nemzedék épül belőle, amelyik a részletet kiizzadja, hanem a rákövetkező. Nem érdemes-e azon elgondolkodni, hogy néhány ezer házban ott vannak a *Klasszikus Regénytár* ma még sok helyütt lebecsült és még nem értett kötetei és mellettük felnő egy sereg gyerek, akinek az a temérdek kincs a keze ügyébe esik? . . .

És még valamit. Meg kellene tudni (nem könnyű feladat), hogy azok közül, akiket a részletüzlet fogott meg, hányan rendeltek könyvet folyószámlájukra minden kívülről jelentkező *apropos* nélkül maguk? Pedig nem kicsi a számuk. Erre nyugodtan rámondhatjuk, hogy a bepanaszolt részletüzlet nevelése. A mai jelenségekből tehát már játék megjósolni, hogy a részletüzlet jelentősége egyre növekszik még és igazi jelentőségét akkor éri majd el, ha teljesen szakít nagyszabású, nagyon diszes, nagyon hazafias albumok, arany- és ezüstkönyvek kiadásával, és a maiaknál olcsóbb, egyszerűbb, gondosabban készült és főleg kisebb alakú kötetekben a hiányzó szükséges irodalmat fogja kiadni.

A mai vállalkozások között még sok a fölösleges, a haszontalan,

A magyar könyvtermelés táblázata főbb szakok szerint *

	1896	1897	1898	1899	1900	1901	1902	1903	1904	1905	1906	1907	1908
Irodalom - művészet, elmélet és történet	52	61	121	61	95	54	150	92	104	84	85	90	76
Hittudomány: bibliaism., egyháztört., egyházi politika ...	17	24	19	30	27	44	34	n. 50	n. 60	n. 44	n. 16	37	24
Szorosabban vett jog- és államtudom.	110	130	127	132	155	154	188	156	109	145	95	174	186
Közgazdasági és statisztikai ...	19	18	19	20	31	43	53	35	32	26	30	13	20
Szociológia és szociálpolitika ...	25	23	18	25	19	43	52	60	39	39	48	51	68
Orvostud. ...	38	50	40	38	26	37	75	47	37	48	36	52	77
Természettud.	n. 22	n. 30	n. 24	n. 29	n. 25	n. 20	n. 48	n. 27	n. 29	n. 37	n. 38	n. 34	n. 28
Bölcsészet ...	17	16	3	8	21	13	28	23	28	28	19	29	23
Ifjúsági iratok ...	70	56	95	67	72	67	93	80	110	60	116	67	120
Történelem: életrajz, emlékirat, levelezés, régészet, hitreggetan	n. 127	n. 90	n. 114	n. 77	n. 71	n. 77	n. 106	n. 90	n. 78	n. 77	n. 75	n. 90	n. 67
Költemény: eredeti	27	39	70	41	67	44	50	52	47	43	35	30	68
Költemény: fordítás	5	6	11	3	6	7	3	5	4	1	2	2	7
Regény: eredeti ...	102	132	108	132	142	128	154	145	156	110	161	165	115
Regény: fordítás ...	70	68	132	64	69	57	55	54	137	50	45	45	37
Színpadai mű: ered.	50	40	59	38	32	74	46	47	59	50	54	95	40
Színpadai mű: ford.	10	57	71	29	15	75	14	28	29	8	9	25	16
Ipari és keresked. szakmunka ...	30	20	23	25	32	52	54	36	82	71	72	43	55
Mezőgazdasági szakirodalom ...	28	30	33	62	58	31	64	45	80	73	59	81	88
Az évi könyvtermés egy összegben ...	1740	1880	2120	2040	2120	2315	2806	2351	2516	2200	2328	2212	2690

Megjegyzések:

A táblázatban csak a főbb és jelentékenyebb szakok vannak felvéve.

Az évenkénti végszámzat határozottan nagyobb, mint a valóság, mert a könyvkereskedelmi évkönyvekben minden olyan munka, melynek több szerzője (ford. stb.) van, kétszer fordul elő.

Különösen figyelemreméltó a szociológiai munkák majdnem rendesen mondható szaporulata.

A számok közt levő betűk magyarázata: e. k. = ebből katolikus, n. iskolakönyvek nélkül.

* Összeállítva a *Magyar Könyvkereskedők Évkönyveiből*

sok az olyan, amelyik bizvást elmaradhatott volna és sok olyan van, amely sokkal egyszerűbb és olcsóbb is lehetett volna. Csak úgy találokra ütöm föl a legújabb könyvjegyzéket és emelem ki ezeket: *Magyar regényírók képes kiadása*. (Az illusztrációkat elfogadjuk. De kinek kell illusztrációk nélkül Podmaniczky Frigyes, Nagy Ignác, Degré Alajos és Beniczkyné Bajza Lenke?) Kerül a 60 kötet 300 K-ba. *Remekírók képes könyvtára*. (Egyenként még megjárna néhány kötet. De mi értelme van Don Juan mellett *Deák válogatott beszedei*-nek és a *Niebelung-ének* mellett Széchenyi műveinek?) 50 kötet 250 K. *Magyar kereskedők könyve*. 4 kötet 80 K. (Kereskedelmi, közgazdasági, szociológiai, földrajzi általánosságok és mindez egy nagy 40 íves kötetben és hozzá még 20 K s kötetlen. Micsoda képtelen gondolat így terjeszteni ismereteket?) *A magyar család arany könyve*. 3 kötet 54 K. (Egészségügyi ismeretek, aztán csevegések mindenféléről. Ennyi pénzért egészségügyi ismereteket húszszorta előnyösebben szerezhettek s akkor még nem is kell meghallgatni Gömbösné-Galamb Margitot, ahogyan a társaséletről cseveg.)

Szép bizonyítékai ezek a tökéletes kiadói termelés célszerűtlenségének, de minálunk talán inkább példái annak, hogyan kárpótolják magukat egyebütt ért veszteségekért a kiadók és leginkább példái fényes alkalmazkodó készségüknek”, Erre ugyan minden kiadó kényszerítve van, de ahogy a mi kiadóink mosolyognak a szemébe, ütnek a mellére önértékbresztően és karolnak hóna alá a közönségnek, az talán egészben páratlan.

Hogy ezzel szemben milyen vállalatokra gondolunk, mint amelyek utánzásra érdemesek, azokról itt adunk egy kis listát. Angolban: *The World's Classics*, *Routlegdes New Universel*, *Everyman's Library*, vagy *Temple Classics*, ezek kötetei 1—2 shilling; ha nagyon szerénytelenek akarunk lenni, ifjúsági iratok gyűjteményeül a Macmillan's *Prize Library*-hoz hasonlót szeretnők magyarban látni. Franciában ilyenek a Gamee-féle klasszikusok, németben a Knakkfuss-féle *Kunstlemonografie-k*, a *Land und Leute* és *Monographien zur Weltgeschichte* vállalatok és ha jól tudom 3 M-nál nem nagyobb egy kötet ára.

A magyar részletüzletet a jövőben ilyen vállalatokkal szeretnők elképzelni; úgy, hogy a kitervelések ne a részletüzlet tengelye köré szerkesztődjenek, de valóságos szükségletek fölé, szűz területek fölé. Meg leszünk és meglehetünk elégedve, ha a könyvkiadás ideálja csak megközelítőleg testesül meg a részletüzlet jövőbeli munkáin. Irodalmi elveket tisztán és épen vinni be és tisztán és épen hozni ki üzleti tevékenységből — túlkövetelés. Profitra épült berendezkedéstől elvárni ezt neveltséges és épen ezért a könyvkiadásnak az az egyéni stílusa, mely bizonyos karakterű termelést abszolúte kizár, amely igények kielégítésénél a fejlődést akarja szolgálni, ilyen üzletvitel mellett nem lehetséges. A tudásnak és ízlésnek egy magasabb fokán állók mindig bizonyos idegenkedéssel néznek a kiadók tevékenységére, mert nemcsak tőle, de a fejlődésnek minden lehetséges útjától messze eső produktumokat látnak, amelyek célszerű, egyetemes berendezés mellett napvilágot soha sem láttak volna. De azt kívánni a kiadótól, hogy üzleti munkája közben más területekre át ne ránduljon, amik hasznos ígér-

nek, különösen mikor megvan a teljes mozgási szabadsága, egyértelmű az önfeláldozással. Igazán szolid kiadói munkát csak egy esetben várhatnánk el kiadótól és ez akkor volna, ha a könyvkiadás oly tisztán differenciálódna, hogy minden kultúrfokon álló rétegnek külön kiadója volna, aki csak ennek dolgoznék, de ehhez okvetlenül szükséges volna az, hogy nagyon érdemes legyen ennek dolgozni, hogy ennek szolgálása kimerítse munkásságát, szóval vagyoniilag és művelt ségileg izmosnak kellene lennie.

Másképp egyéni stílusú könyvkiadást csak egyesületi alapon lehetséges üzni. Van is ilyen kísérlet, vagy több is ennél. Nagyobb német városokban népiskolai tanítókból vizsgálóbizottságok alakultak, melyek a megjelent ifjúsági iratok között válogatva az ajánlható művek jegyzékét összeállították, és ezekből kiállítást rendeztek karácsony előtt, egyúttal maguk is kiadtak ifjúsági könyveket szép sikerrel. Ennél jelentősebb munkát csak vallásos alapon álló egyesület produkált. Ilyen a *Borromäus-Verein* Bonnban, mely 20 ezren felüli tagot és 40 részvényest lát el gondosan megválogatott könyvekkel és ezenkívül még föntart 2000 népkönyvtárt. A könyveket extrarabattal szerzik be a kiadóktól és a tagoknak részben tagilleték fejében, részben 30—33¹/₃%-ra redukált árban adják.*

Abból az összeállításból, amelyet föntebb a könyvek kelendőségéről adtam, látnivaló volt, hogy a közönség, ez a közönség bizonyos munkákat szívesen, kitüntetően szívesen fogadott és hogy épen a legmélyebb, legjobbhiszemű irodalom volt a kisebb sikerű, sőt majdnem sikertelen. Pedig jóhiszeműen alig lehetne állítani azt, hogy e vállalkozások üzleti sikerét is nem iparkodott épen úgy biztosítani a kiadó. Azt következtetem ebből, hogy bizonyos munkák származásbeli előkelősége még a legzseniálisabb leleményű rátukmálás lehetőségét is megköti (nem is beszélek rendes tónusú, higgadt, közömbös üzletkötésről) egy inferiorisabb ízlésű közönségben és hogy a mindenfajta érzésekre apellálás, pl. Eötvös Károly eladásánál megkockáztatható, meg sem kísérelhető Ambrusnál, vagy a *Klasszikus regénytár* óriásiainál. Ez a jelenség teszi kétségessé e közönségnek kiadói bürokráciából való nevelését.

Azt hiszem tehát, hogy azt az eredményt, hogy a magyar könyvkiadás mezőiről eltűnjenek az ő haszontalanul díszes, rikító virágai, hogy a mély és jóhiszemű irodalom az őt megillető területet megkaphassa, inkább kellene elvárnunk irodalmi társaságok, szabad iskolák munkásságától, mint maguktól a kiadóktól, akik nem mondanak le csábító kirándulásokról mindaddig, míg a jóhiszemű irodalomnak egy *stock* közönsége ki nem alakul.

Egy fiatal irodalmi társaság a magyar és idegen könyvtermelés kritikájával, irodalmi szempontok elterjesztésével el tudná érni azt, hogy épebb kívánságok és tisztább szükséglet érzések ébrednének, és így volna meg a diktatúra a kívánt formában.

* *Die Gründung u. Tätigkeit des Vereins vom hl. St. Borromäus*, Festschrift, 1895. Idézi Karl Bücher már említett művében.

vagy ezt kellene megcsinálni, vagy frontot szegezni a Kisfaludy- és Petőfi-társaságnak, amely a hagyományoknak csak köntösét szokta felvenni mintás ülésein, de termeiből még nem szűrődött ki egyetlenegy termékeny vitának a hangja sem; szóval vagy kívül kellene legyöngíteni azt a tekintélyt, amely ma a kiadók szemében irányító, vagy komolyan kellene venni azt, amit erről egy erős fiatal író mondott: el kell foglalni az irodalmi pozíciókat es aztán dologhoz látni a régi házban.

Kóhalmi Béla.

* *Nyugat*, 1909. 14. szám. Lengyel Menyhért: *Becsvágy*.

